

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЧУТТЯ ВЛАСНОСТІ ЯК КОНСТРУКТА САМОСВІДОМОСТІ

SOCIO-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE SENSE OF OWNERSHIP AS A CONSTRUCT OF SELF-AWARENESS

Метою статті є наукове вивчення на визначення особливостей почуття власності як конструкта самосвідомості. Методологічний інструментарій обрано відповідно до окресленої мети, специфіки об'єкта й предмета дослідження. Розглянуто основні трактування почуття власності як суб'єктивної складової особистості, основними компонентами якої є психоемоційні стани та переживання, що відображає суб'єктивне оцінювання людиною об'єктів та є зазвичай неусвідомленим. Визначено що ставлення до приватної власності розглядається як компонент самосвідомості людини, що виявляється в соціальних практиках і виступає водночас фактором та наслідком міжособистісної взаємодії. Описано багатовимірність утворення, особливості якого визначаються організацією його складових і різноманітністю його проявів. Розглянуто сутність ставлення до приватної власності, як соціально-психологічного явища, що формується в процесі історичного розвитку й міжособистісної комунікації. Визначено засади на основі яких проявляється почуття власності у формі психологічного простору особистості, який є суб'єктивно значущим фрагментом буття та визначає актуальну діяльність і стратегію життя особистості.

Визначено загальні принципи реалізації почуття власності серед яких виокремлено інстинктивні бажання і потреби, які поступово втілюються і трансформуються в процесі соціалізації особистості. В процесі соціалізації засвоюються соціальні норми і методи власності, з урахуванням їх структурування та регулювання, в залежності від цього визначено зв'язок між формальною та юридичною власністю. Розглянуто місце, роль, вплив та взаємну детермінованість почуття власності в контексті становлення особистості також визначено інтегрованість поняття в процес самоактуалізації. Почуття власності формує психологічний простір індивіда, який проявляється усвідомленням належності даного простору особистості, а тому має для неї особливу цінність. Встановлено, що почуття власності є типом моральних почуттів, в яких виявляється стійке ставлення особистості до соціальної дійсності, інших людей та власного «Я» крізь призму ставлення до певного об'єкта власності та до власності взагалом.

Ключові слова: почуття власності, потреба у власності, становлення особистості, соціально-психологічна характеристика почуття власності.

The purpose of the article is a scientific study to determine the characteristics of the sense of ownership as a construct of self-awareness. The methodological toolkit was chosen in accordance with the outlined goal, specifics of the object and subject of research. The main interpretations of the sense of ownership as a subjective component of personality, the main components of which are psycho-emotional states and experiences, which reflect a person's subjective evaluation of objects and are usually unconscious, are considered. It was determined that the attitude to private property is considered as a component of human self-awareness, which manifests itself in social practices and is both a factor and a consequence of interpersonal interaction. The multidimensional nature of the formation is described, the features of which are determined by the organization of its components and the variety of its manifestations. The essence of the attitude to private property as a socio-psychological phenomenon formed in the process of historical development and interpersonal communication is considered. The principles of the attitude to ownership manifests itself in the form of the psychological space of the individual, which is a subjectively significant fragment of being and determines the actual activity and strategy of the individual's life, are defined.

The general principles of realizing a sense of ownership are defined, among which instinctive desires and needs are singled out, which are gradually embodied and transformed in the process of socialization of the individual. In the process of socialization, social norms and methods of ownership are learned, taking into account their structuring and regulation, depending on this, the connection between formal and legal ownership is determined. The place, role, influence and mutual determinism of the sense of ownership in the context of the formation of the personality are considered, and the integration of the concept into the process of self-actualization is also determined. The sense of ownership forms the psychological space of the individual, which is manifested by the awareness of belonging to the given space of the individual, and therefore has a special value for him. It has been established that the sense of ownership is a type of moral feelings in which the stable attitude of an individual to social reality, other people and one's own «I» is revealed through the prism of attitude to a certain object of ownership and to property in general.

Key words: sense of ownership, need for ownership, personality development, socio-psychological characteristics of the sense of ownership.

УДК 316/159.942
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.66.35>

Панов В.В.

аспірант докторантури та аспірантури кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ

Відношення до приватної власності варто розглядати як складний і багатогранний феномен, який охоплює різні рівні його трактування. На мікрорівні увага акцентується на суб'єктивному сприйнятті кожної особистості стосовно конкретного об'єкта власності. Відчуття влас-

ності завжди має суб'єктивну складову, яка включає емоційні переживання особистості. Це ставлення може бути як специфічним, так і загальним, охоплюючи не лише емоції, пов'язані з реальними об'єктами власності, але й ставлення до соціальних цінностей та ідеа-

лів, пов'язаних із володінням і присвоєнням. На макрорівні це явище розглядається крізь призму соціальних, політичних та історичних процесів. Різні аспекти відчуття власності залежать від різних рівнів узагальнення об'єктів власності, а соціальні інститути й традиції відіграють важливу роль у їх формуванні та підтримці. Ставлення до приватної власності варто розглядати як компонент самосвідомості людини, що виявляється в соціальних практиках і виступає водночас фактором та наслідком міжособистісної взаємодії. Це багатовимірне утворення, особливості якого визначаються організацією його складових і різноманітністю його проявів. Як емоційний стан, почуття власності відображає суб'єктивне оцінювання людиною реальних чи бажаних об'єктів, яке зазвичай неусвідомлене. Ставлення до приватної власності, як соціально-психологічне явище, сформувався в процесі історичного розвитку й комунікації людей. Воно не існує поза соціальним контекстом і стало важливим інструментом для оцінки поведінки людей та регулювання міжособистісних відносин.

Дослідженням різноманітних аспектів феномену почуття власності як соціально-психологічної категорії займалась низка зарубіжних та вітчизняних вчених, а саме: Ш. Летурно, Р. Пайпс, З.Фрейд, Ж. Сімон, Е.Фромм. Визначення місця відношення до приватної власності в структурі особистості висвітлено у працях Л. Виготського, У. Джеймса, Р. Мейлі, Г. Олпорта.

Платформою, чи то ареною, де проявляється почуття власності є психологічний простір особистості, який, як суб'єктивно значущий фрагмент буття, визначає актуальну діяльність і стратегію життя людини. Він включає комплекс фізичних, соціальних і суто психологічних явищ, з якими людина себе ототожнює (територія, особисті речі, тіло, соціальні прив'язаності, постави тощо). Ці явища можуть набувати значущості відповідно до психологічної ситуації, маючи для суб'єкта особистісний смисл, і починають оберігатися усіма фізичними, психологічними і символічними засобами.

Розглянемо більш детально трактування почуття власності. Наукові дослідження психологів охоплюють як матеріальні, так і нематеріальні об'єкти власності, до яких можна застосовувати правові та економічні впливи. Більшість досліджень, присвячених психологічним аспектам володіння, зосереджуються на ставленні до власності або мотивації до привласнення. Однак емоційні переживання, пов'язані з володінням, а також їхня роль у формуванні самосвідомості особистості, її самопрезентації у соціумі та побудові стосунків з іншими людьми, значно розширюють можливості для нових. Наприклад, Шварц Н. і Бохнер

Дж. зазначали, що почуття можуть впливати на мотивацію, провокуючи певні емоційні стани і соціальні дії. У зв'язку з цим введення і наукове обґрунтування терміна «почуття власності» кардинально змінює напрямок і фокус досліджень [1, с. 27].

Почуття власності не завжди відіграє лише адаптивну роль у житті людини, водночас воно є взаємозалежним із мотивацією на подальше майбутнє що тісно пов'язано з особистістю, її ставленням до життя, до людей, її переконаннями і поглядами. Почуття власності є типом моральних почуттів, в яких виявляється стійке ставлення особистості до соціальної дійсності, інших людей та власного «Я» себе крізь призму ставлення до певного об'єкта власності та до власності взагалом. Дане почуття формується в соціальній взаємодії, спільній діяльності суспільства та у процесі їх взаємодії і є важливим інструментом оцінки дій і поведінки, а також в регулюванні індивідуальних міжособистісних стосунків.

Варто зазначити, що значну роль відіграють мотиви психологічного присвоєння, оскільки вони визначають загальну спрямованість і енергоємність діяльності людини. Наскільки вона буде активною, продуктивною, ефективною, мотивованою у своїй діяльності. Мотивація психологічного присвоєння впливає на соціально-психологічні механізми формування самооцінки власника через власність (занижена, адекватно низька, адекватно висока, завищений).

Власність водночас є й основою суспільних відносин, визначаючи її особливості, та об'єктом ставлень людини, її переживань, цінностей, економічної соціалізації та формування її економічної суб'єктності. Почуття власності не може залишатися виключно в галузі економічної психології. Доведено, що власність фактично є продовженням особи, а почуття власності стає частиною її самосвідомості. А це, своєю чергою, визначає соціально-психологічний контекст взаємодії суб'єктів, що реалізовується в соціальних практиках. Почуття власності можна охарактеризувати і з позиції його валентності або тону – тобто воно може бути приємним, неприємним або амбівалентним. Насправді почуття власності може проявлятися і проявлятися по-різному, залежно від того, в якому емоційному стані людина перебуває на даний момент. Так, воно може у різний час супроводжуватися емоціями радості, задоволення, інтересу, заздрості, образи, сорому та гніву. Безумовно кожна особа по своєму проживає почуття власності, оскільки у кожній людини є свій унікальний набір особистісних рис, свій неповторний досвід, які впливають на формування і прояв цього почуття. У полі зору дослідників психологічних аспектів власності виявляються явища, які у той чи інший спосіб

пов'язані із психологією володіння – потреба у власності, відносини власності, ставлення до власності та почуття власності [1, с. 56].

Реалізація почуття власності починається з інстинктивних бажань і потреб, які поступово втілюються і трансформуються в процесі соціалізації особистості. В процесі соціалізації засвоюються соціальні норми і методи власності, з урахуванням їх структурування та регулювання.

В ході аналізу літературних джерел можливим є виділення наступних етапів формування та реалізації почуття власності в онтогенетичному процесі:

1) онтогенетичний розвиток інстинктивних потреб індивіда у володінні, території та безпеці до почуття власності;

2) у первинній соціалізації процес контакту з групою, формування особистої та соціальної ідентичності на основі почуття власності;

3) формування важливого самовизначення та приналежності на основі інтерналізованих соціальних цінностей та моральних норм щодо власності та володіння, бідності та багатства;

4) в процесі усвідомлення людьми власності а саме в соціальній практиці, самореалізації та самоефективності.

У наукових працях зарубіжного дослідника Джеремі Уолдрена наведено трактування власності як загального терміну, що означає правила доступу до матеріальних ресурсів, а також контроль над ними. Оскільки ці правила можуть викликати суперечки як щодо загальних принципів, так і конкретного застосування, постає питання щодо обґрунтування власності. Сучасні наукові обговорення здебільшого акцентують увагу на виправданні права приватної власності (на відміну від спільної або колективної). Приватна власність являє собою систему, де окремі ресурси, надаються конкретним особам для їхнього користування та управління на власний розсуд, із виключенням доступу для інших (навіть тих, хто має в цьому потребу) та без детального контролю з боку суспільства. Незважаючи на те, що такі виключення створюють проблеми, багато дослідників вважають, що приватна власність необхідна для морального розвитку особистості або для створення суспільства, де кожна особистість здатна до індивідуального розвитку [2].

Зв'язок між формальною чи юридичною власністю та приватною власністю є складним, не в останню чергу тому, що «власність як психологічний феномен є складним, а психологи, антропологи та філософи досліджують зв'язок між власністю та самосвідомістю. У той час як право власності визнається або навіть надається іншими, юридичне визнання права власності виникає на основі почуття відповідальності або особистого вкладення часу чи зусиль, таким чином власність підтри-

мується державною системою, яка встановлює межі власності.

Володіння є психологічно значущим для самоідентичності в контексті розгляду «безперервності особистості». Таким чином у працях Кампнера описано наявність приватної власності забезпечує особистості емоційного зв'язку з минулим тим самим збереження матеріального дозволяє особистості підтримувати відчуття продовження свосного «Я» через ті речі які їх стали символічним продовженням. Тому можливим є припущення, що потреба у власності частково ґрунтується на самоідентифікації, в процесі динамічних змін пізнання себе та вираженням власної ідентичності.

Особисті цінності роблять певні об'єкти більш-менш цінними. Різні атрибути важливі для різних людей, і, як наслідок, люди «шукають» різні типи об'єктів. З точки зору Я-концепції, індивіди можуть прагнути підвищити почуття власної гідності, намагаючись легально чи психологічно володіти предметами, які мають для них найбільше значення. Власність є одним із засобів підвищення самооцінки та самооцінки, отже, люди, ймовірно, відчуватимуть власність на ті об'єкти, які вважаються найважливішими відповідно до їхніх особистих цінностей. Наприклад, люди, чие уявлення про власну гідність ґрунтується на інтелекті, або які належать до культур, які цінують інтелект, можуть прагнути відчувати причетність до цілей, які посилюють цей атрибут (наприклад, книги, твори мистецтва). Нарешті, як зазначалося раніше, особа може законно володіти якимось об'єктом, але не відчувати на нього почуття власності. Цей стан може існувати, коли об'єкт не є джерелом ефекту та ефективності, не пов'язаний із самоідентифікацією людини та/або місцем, у якому можна жити, навіть якщо він міг бути придбаний за тяжко зароблені гроші та контролюється та відомий [3].

Власність допомагає нам об'єктивно представляти, хто ми є, що ми робимо і що ми можемо зробити, тобто наші соціальні ролі. Об'єкти, якими ми володіємо і демонструвати, нести сліди наших цінностей, ставлень, соціальні зобов'язання та ефективність. Саме тому глибокі, унікальні та цінні знання про об'єкти власності, наближають людину до об'єкта і інтегрують його в особистість. Відносини між собою і об'єктом зміцнюються через підхід і знання, а почуття власності кристалізується, стає більш зрозумілим і відчутним.

Для кращого розуміння місця та ролі почуття власності в структурі особистості необхідно надати визначення даного поняття. Так в «Сучасному тлумачному психологічному словнику» наведено наступне визначення особистості: особистість – це вищий рівень розвитку свідомості є основою формування розу-

мової активності та самостійності особистості в її судженнях і діях (див. також Я-концепція). Коротко самосвідомість можна визначити як образ себе і ставлення до себе. Цей образ і ставлення нерозривно пов'язані з прагненням до змінювання себе, самовдосконалення [4, с. 305].

Почуття власності формує психологічний простір індивіда, який проявляється усвідомленням того, що цей простір (фізичний, віртуальний, суб'єктивний) належить їй, створений чи виділений нею, а тому має для неї особливу цінність. Особистість має можливість контролювати і захищати все, що потрапляє в її психічний простір. При цьому цей простір, як і почуття власності, часто непомітний до моменту виникнення проблемної ситуації, він є «фоновим» і не завжди реалізується. Щоб сформувавши відповідальну особистість, важливо підтримувати здоровий прояв інстинкту власності з дитинства, заохочуючи почуття власності на різні об'єкти, яке досягається через контроль, самоінвестування часу, енергії та ресурсів і поглиблення прихильності до цих об'єктів.

Наступним важливим питанням виступає вплив потреби у власності, ставлення до власності та почуття власності в системі «Я-концепції». Я-концепція це загальний паттерн або конфігурація самосприйняття або ж концепція людини про те, якою вона є. Я-концепція містить у собі компоненти: 1) когнітивну – образ своїх якостей, здібностей, зовнішності, соціальної значимості та ін.; 2) емоційну – самоповага, себелюбність, самознищення та ін.; 3) оцінно-вольову – прагнення підвищити самооцінку, завоювати повагу та ін. Я-концепція – передумова і наслідок соціальної взаємодії – визначається соціальним досвідом. Її складовими є: 1) реальне Я – уявлення про себе в дійсному часі; 2) ідеальне Я – те, яким суб'єкт, на його думку, повинен стати, орієнтуючись на моральні норми; 3) динамічне Я – те, яким суб'єкт має намір стати; 4) фантастичне Я – те, яким суб'єкт бажав би стати, якщо це було б можливим. Я-концепція – важливий структурний елемент психологічного вигляду особистості; ідеальне уявлення індивіда про себе як про іншого, що складається в процесі спілкування та діяльності. Становлення Я-концепції, у кінцевому рахунку обумовлене широким соціально-культурним контекстом, виникає в обставинах обміну діяльністю між людьми, у ході якого суб'єкт налагоджує, уточнює, коректує образи свого Я [4, с. 609].

Інвестування особистих ресурсів і зусиль у досягнення ваших цілей є ще одним важливим кроком у створенні та зміцненні почуття психологічної власності. Це означає, що об'єкт є продуктом діяльності особистості, оскільки людина вкладає в нього час, енергію, уяву та

інші ресурси. Така захопленість сприяє тому, що особистість починає інтеріоризувати об'єкт. Дане об'єднання відбувається тому, що об'єкт стає, так би мовити, продовженням самої особистості. Внесок свого «Я» в об'єкт власності виконує функцію задоволення двох основних потреб, пов'язаних із почуттям власності: потреби в самоідентифікації, при якій об'єкт стає відображенням особи, і потреби в просторі, коли людина звертається до інвестиційних цілей.

Розглянувши місце, роль, вплив та взаємну детермінованість почуття власності в контексті становлення особистості та «Я-концепції» також варто зазначити про інтегрованість поняття в процес самоактуалізації. В широкому розумінні поняття самоактуалізації визначається як прагнення людини до якомога повнішого виявлення і розвитку своїх особистісних можливостей [4, с. 442]. На противагу біхевіоризмові та фрейдизмові, які вважають, що поведінкою особистості рухають біологічні сили, а внутрішній зміст її полягає в розрядці створеної ними напруженості й пристосуванні до середовища, у деяких напрямках західної психології самоактуалізація висувається на роль головного мотиваційного фактора. Проте це поняття не одержує задовільного трактування, тому що особистість вважається здатною до неї лише за умови свободи від вимог суспільства. Справжня ж самоактуалізація має передумовою наявність сприятливих соціально-історичних умов.

Самоактуалізація і відчуття власності тісно пов'язані, оскільки обидва процеси сприяють розвитку особистості та її самоактуалізації. Це почуття власності на предмети та досвід допомагає людині будувати особистість, зміцнювати самоідентичність і досягати глибшого самопізнання. Також самоактуалізація пов'язана з процесом самоідентифікації. Відчуття власності на певні досягнення та ідеї може допомогти людям краще усвідомити власні цінності, сильні сторони та унікальні характеристики. Почуття причетності до ідеї чи мети підвищує почуття відповідальності за свої дії, що є важливим фактором самореалізації. Усвідомлення того, що певні речі чи досягнення належать особистості, спонукає до відповідального ставлення.

Також почуття власності може відрізнитися за інтенсивністю або силою прояву. Чим сильніше почуття, тим сильніше його фізіологічні прояви та більш інтенсивний вплив на поведінку людини. Залежно від впливу на діяльність людини почуттів власності може проявлятися як стенична, яка спонукає людину до активної діяльності, мобілізуюча її сили, або астенична, яка розслаблює або паралізує сили. Крім перерахованих вище характеристик, почуття розрізняються за змістом, відображаючи

різні сторони, особливості значення предметів, які їх викликають. Можна констатувати, що почуття власності може феноменологічно змінюватися, бути насиченим різноманітними середовищними (соціально-психологічними) фактори і відіграють різну роль у формуванні особистості людини – як стимулюючу, так і гальмівну [1].

Отже, аналіз соціально-психологічної характеристики почуття власності як конструкта самосвідомості підтверджує, що почуття власності породжується і розгортається в процесі онтогенезу та відповідно реалізується з різним ступенем актуальності, валентності та інтенсивності протягом життя людини. Як конструкт людської самосвідомості почуття власності реалізується в соціальній взаємодії і виступає одночасно як фактор і результат міжособистісних взаємодій, а також характеризується багатовимірною формою, специфіка якої визначається організацією і структурою його компонентів. Основними елементами почуття власності визначено територіальність, само-

ефективність, ідентичність, приналежність і відповідальність за об'єкт власності. Таким чином почуття власності реалізується на чотирьох рівнях, особисто, міжособистісному та соціальному, а отже, має вплив на всі індивідуальні особливості особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Губеладзе І. Соціальна психологія власності : монографія. Київ: Талком, 2021. 406 с. (дата звернення: 27.09.2024).
2. Waldron, Jeremy. Property and ownership. *The stanford encyclopedia of philosophy*. 2004. URL: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2023/entries/property>. (date of access: 28.09.2024).
3. Pierce J. L., Kostova T., Dirks K. T. The state of psychological ownership: integrating and extending a century of research. *Review of general psychology*. 2003. Vol. 7, no. 1. P. 84–107. URL: <https://doi.org/10.1037/1089-2680.7.1.84> (date of access: 28.09.2024).
4. Шапар В. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/427530.pdf. (дата звернення: 07.10.2024).